

OVER BOUWSPOREN, GEBINTEN,
KIPPENHOKKEN EN ZO MEER

STICHTING IJsselhoeven

Het Rode project

**OVER BOUWSPOREN, GEBINTEN,
KIPPENHOKKEN EN ZO MEER**

Het Rode project

Stichting IJsselhoeven
Veessen, november 2009

Inleiding	3
Versieringen in het metselwerk	5
Deuren	11
Kippenhokken	15
Hooibergen	21

Colofon

Tekst Wim Jansen

Foto's Corrine Cornet, Wim Jansen

Foto omslag Lies Holstein

Ontwerp en opmaak Jos Hendrix

Druk Scholma BV

ISBN 978-90-78335-17-7

©Uitgave van de Stichting IJsselhoeven, Veessen, november 2009.

www.ijsselhoeven.nl

Het project Werken aan IJsselhoeven is mogelijk gemaakt door de financiële bijdragen van enkele gemeenten in het gebied, de beide provincies Gelderland en Overijssel en van het VSBfonds; maar ook door de bijdrage van bewoners en de inzet van heel veel vrijwilligers.

In de afgelopen jaren heeft de werkgroep Rood van Stichting IJsselhoeven zich met het behoud van IJsselhoeven beziggehouden. Denk daarbij aan de boerderij zelf met het woonhuis, de deel en de schuren maar ook met bijgebouwen, bakhuisjes, kippenhokken en andere bouwsels op het erf.

Met de beperkte fondsen die we tot onze beschikking hadden konden we natuurlijk geen grootschalige restauraties van de boerderij ondersteunen.

Onze filosofie was dat we met relatief kleine bedragen de eigenaren van IJsselhoeven over de streep wilden trekken om te investeren in het onderhoud van de gebouwen. Zo zorgden we er samen voor dat de boerderij en de bijgebouwen in een redelijke staat bleven.

We noemden dat Slim Onderhoud.

De procedure die we daarbij volgden was dat we, na een inspectie van de Monumentenwacht en in overleg met de eigenaar of bewoner, bepaalden wat de grootste nood was, met andere woorden wat was het meest kritische probleem dat aangepakt moest worden. Dat bepaalde waarvoor we subsidie beschikbaar moesten stellen. Door die ondersteuning zou het gebouw weer een tijd mee kunnen, of anders gezegd, niet verder achteruit gaan. We maakten daken dicht, zorgden voor een goede hemelwaterafvoer, repareerden rotte stukken bij ramen en deuren en hadden aandacht voor optrekkend vocht, zo funest voor gebouwen.

In de loop van de afgelopen jaren hebben we veel boerderijen die achterstallig waren in onderhoud kunnen helpen. Het werk werd meestal uitgevoerd door plaatselijke aannemers. De projectgroep Rood en met name de projectleider Wim Jansen maakten de afspraken met de bewoners en keken op afstand mee bij de uitvoering.

Het contact met de bewoners van de IJsselhoeven en het overleg over bouwkundige zaken, heeft voor de leden van de Rode projectgroep geleid tot een beter inzicht in de bouwkundige aspecten van de boerderij. Twee cursussen die gedurende de projectperiode zijn gehouden hebben daar ook aan bijgedragen.

4 Het hielp bovendien dat de projectleider van Rood vanuit eerdere ervaringen en netwerken zeer goed op de hoogte is van alle mogelijke bouwhistorische aspecten en er veel plezier aan beleefde te wijzen op bijzondere bouwsporen bij een bezoek aan een boerderij. Enkele keren hebben we een verhaal over een bouwspoor op de website van de stichting gezet.

Daarom ook heeft aan het einde van de projectperiode, Wim Jansen, in overleg met de werkgroep een paar nieuwe 'verhalen' en bouwkundige wetenswaardigheden opgeschreven.

Ze gaan achtereenvolgens over versieringen in het metselwerk, deuren, kippenhokken en hooibergen.

Geniet ervan.

De projectgroep Rood

Albert Bijsterbosch, Willemien Hartmans, Anton Meijerink, Evert Luchtenbelt, Andries Slingerland, Barbara Joustra en projectleider Wim Jansen

P.s. Anders dan de titel doet vermoeden heeft het hoofdstuk over de gebinten geen plaats meer kunnen krijgen in dit boekje. Wellicht in een volgende uitgave.

VERSIERINGEN IN HET METSELWERK

5

Het is een eenvoudige maar fraaie voorgevel van dit pand aan de IJsseldijk 77 in Veessen. De gevel is gemaakt in een tijd (1^e helft van de 19^e eeuw) dat de productie van stenen nog ambachtelijk was. De stenen werden gevormd, gedroogd en gebakken in een veldoven. De temperaturen in een veldoven liepen niet al te hoog op, wat de stenen wat poreus maakte. Uit een baksel van de veldoven kwamen minimaal 14 kwaliteitsstenen, van zacht rood tot harde klinkers en alles wat daar tussen zat.

Bogen

Opvallend aan de gevel zijn de bogen. De kunst van het bouwen van bogen is al oud. In de Assyrische kunst, eeuwen voor Christus, zijn er al voorbeelden van het gebruik van bogen in bijvoorbeeld tempels, poorten, bruggen, kanalen en overdekkingen van grafkapellen.

De eigenlijke ontwikkeling van het bouwen van bogen is toe te schrijven aan de Romeinen. Die zijn in staat geweest de boogconstructies op grote schaal toe te passen. Het lukte hen de prachtigste bouwwerken te verwezenlijken. De ruïnes van de thermische baden van Caracalla bijvoorbeeld, laten zien wat zij aandurfdn op het gebied van boogconstructies.

Terwolde, Café De Klok

Om een kleine opening te overspannen is het niet nodig een boog toe te passen. De opening is eenvoudig af te dichten door aan twee zijden van de muur verder uit te bouwen naar het midden. Tegenwoordig legt men er gewoon een latei over: een stalen hulpprofiel of een betonbalk.

Bogen werden gebruikt om grotere overspanningen te maken. Ze zijn er in vele vormen, zoals een segmentboog, een halfcirkelboog, een spitsboog, een elliptische boog en een korfboog. Naast deze algemene vormen zijn er in verschillende bouwstijlen bijzondere vormen gebruikt. Een voorbeeld zijn de hoefjizerbogen in de tijd van de Jugendstil.

Segmentboog

Een segmentboog is de meest eenvoudige boog. Het maken van de ronding gaat als volgt: men plaatst de passerpunt in het midden van de opening op de vloer. Op de hoogte waar de ronding moet komen, trekt men een lijn met een potlood dat aan een touwtje vastzit in de passerpunt.

Wordt de straal vergroot door het punt lager te leggen onder de boog, dan vlakt de boog af. Als de straal oneindig groot wordt gemaakt, dan gaat de segmentboog over in een rollaag. Deze veel voorkomende constructie heet een strek- of hanekam. De lijn waaruit gewerkt wordt om een strek- of hanekam te maken is lang: maximaal anderhalf keer de breedte van de opening.

Vlechtingen

Op de foto is zowel boven de voordeur als boven het kozijn van de woonkamer een hanekam te zien van anderhalve steen hoog. Deze maat is niet zomaar gekozen, maar heeft te maken met de hoogtemaat van de zogenaamde vlechting. De vlechting is de naam van de wigvormige muurdelen.

Die werden gemaakt op de plek waar de muur eindigde in een schuine lijn. In een vlechting zitten tussen de zes en tien horizontale lagen. Bij voorkeur is het een even aantal om een goed verband te krijgen. In dit pand is de vlechting zes lagen hoog. Kleine vlechtingen worden in standverband gemetseld, dat wil zeggen in een rij 'strekken' (de lengte van de steen) en een rij 'koppen' (de breedte van de steen). De vakman die deze vlechting maakte, heeft extra zijn best gedaan om vakmanschap uit te stralen: hij heeft de stenen zo gemetseld dat de langste laag in het schuine vlak afwisselend een strekken- of een koppenlaag te zien geeft.

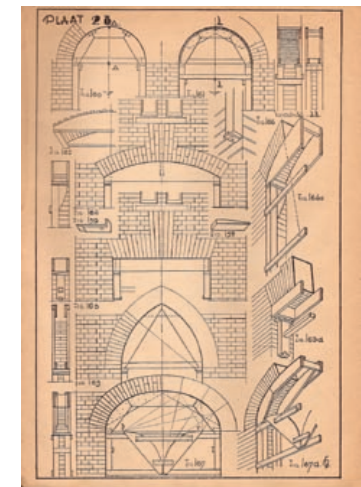
Een ander bijzonder detail van vakmanschap is dat de kleinste steen van een vlechting niet minder dan een kop is. De schuine lijn loopt haaks op de schuine lijn van de gevel.

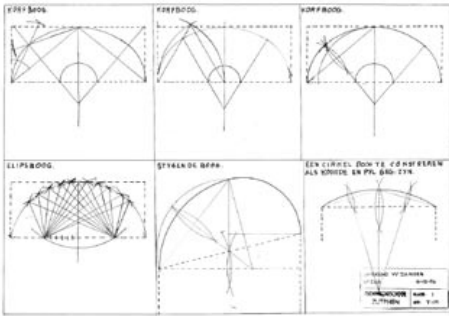
Aan de rechterkant van de gevel zit een vrij groot raam. Het is te zien dat het later is aangebracht, want de rollaag boven het kozijn is lager dan de hanekam boven de deur. Ook de stenen links en rechts naast het kozijn verraden dat het raam er later in is gemaakt. Die zijn kleiner dan een kop. Er zijn ook afgehakte stenen te zien. Dat is vreemd. Want een metselaar die elders aan het pand een staaltje vakwerk liet zien, zou geen doorbraak maken in het vlechtwerk, zoals hier wel het geval is.

De aansluiting aan de andere zijde is bewust zo gemaakt. De hanekam sluit exact in maat aan. Geweldig vakmanschap!

Korfboog

In de achtergevel van het pand zit een korfboog boven de grote deuren. Een korfboog is een boog die bestaat uit een aantal cirkelsegmenten. Meestal werd de boog op een formeel gemetseld, dat is een tijdelijke constructie ter ondersteuning. Zo'n formeel maakte men van een dubbele rij planken die aan de bovenkant de vorm hadden van de boog. Tussen de planken kwamen klossen. Over de mal werden verbindingslatjes aangebracht en het geheel werd op enkele houten standers gezet, die

aan de bovenzijde voorzien waren van stelklossen. Zo konden de stenen op het formeel geplaatst worden. Was het metselwerk uitgehard, dan haalde men het formeel weg.

Het uitzetten van de korfboog was secuur werk. Gelukkig hadden de meeste vaklieden dit werk op de ambachtschool geleerd bij de vakken 'beschrijvende meetkunde' en 'technisch tekenen'.

Het moeilijkste voor de metselaar was het metselen van de bogen. Hij

gebruikte daarbij een 'termijnplankje', ofwel een hulpplankje om vanaf het porringpunt (middelpunt van waaruit de boog wordt getrokken) de juiste maat te kunnen aanhouden. Dit was het vakmanschap van de metselaar: op een juiste maatvoering afteken, metselen en op een juiste maat uitkomen. Veel vaklieden hadden hier moeite mee want ieder steen moest op maat gekapt worden. Dat gebeurde over de volle lengte van de steen en in de volle dikte, taps dus. Men gebruikte hiervoor een sabel, een lange stalen beitels waarop geslagen werd met een kaphamer.

Het lukte niet altijd om de stenen in de goede maat te kappen. Om dit te verdoezelen werden aanzet- en sluitstenen uitgevonden. Later maakte men in de sluitsteen initialen of jaartallen.

De achtergevel toont nog een ander bouwspoor dat met de ontwikkeling van het boerenbedrijf te maken heeft. Vroeger reden boeren met hun wagens de deel op om het hooi te lossen via de opening in de slieten. Die lagen op de gebinten. Ze staken het hooi op door het slietengat. Boven verplaatste iemand anders het hooi eerst naar de hoeken en dan pas naar het midden. Zo kwam het hooi steeds hoger op de zolder te liggen. Dit was altijd warm en zwaar werk.

De bouwwijze van deze boerderij is op deze werkwijze afgestemd. Alleen is later de manier veranderd waarop hooi werd binnengebracht. De boer had blijkbaar behoefte de wagen langs de achtermuur te rijden en dan te lossen. Dan was het natuurlijk zaak de opening zo groot mogelijk te maken om 'veel hooi op de vork' tegelijk naar binnen te werken.

Herstellen van bogen

Een boog is sterk zolang hij in tact blijft. Als er een stuk uit valt of uit wordt gehakt, dan verliest een boog zijn kracht. Menige boog is zo ingestort. Gelukkig staat onder het exemplaar op de foto een kozijn, anders was die al naar beneden gekomen. Het is altijd lastig de boog weer goed op te bouwen in de juiste spanning van het bestaande metselwerk. Hier is goed te zien wat de schade is van het maken van een opening in een deel van de korfboog: flinke scheurvorming aan de rechterzijde. Aan de rechterzijde is het metselwerk al eens hersteld. Ook boven het luik en aan de onderzijde zijn de scheuren nog zichtbaar in het metselwerk. Gelet op de kleur van het voegwerk, zullen ze met harde mortel gevuld zijn. Dat kan op den duur wel opnieuw schade veroorzaken. Gelukkig zit dit stuk metselwerk onder een overstek.

Tegenwoordig worden dit soort bogen bijna niet meer gemaakt. Het zou te kostbaar zijn. Maar misschien komt het ook wel omdat er tegenwoordig maar weinig vaklieden zijn die zulk vakwerk kunnen maken. Wie weet komt er weer een tijd dat de bogen weer in zwang raken.

De kennis om ze te maken moet dan worden opgedaan door goed te kijken naar gevels als van dit pand. Die zijn gemaakt door vaklieden op het platteland. Hun liefde voor hun vak straalt nu nog van de panden af.

DEUREN

Sommige oude deuren, zoals het exemplaar op de foto, zien er technisch niet al te best meer uit. Bij nadere inspectie blijken ze soms een opgeklampte deur te zijn: circa 120 jaar oud, vakkundig gemaakt, draaiend aan twee stuks gehengen en afgehangen in een kozijn.

De opgeklampte deur, ook wel delen- of strokendeur genoemd, is de oudste constructie om een deuropening af te sluiten. Het is een deur die verstevigd is met dwarse, staande of schuine klampen of houten latten. Aan een kant zitten planken en aan de andere kant stijlen. Aan de buitenzijde is de deur voorzien van een grendel en een klikstel voor het openen en sluiten.

De opgeklampte deur is een boerenstijl, die vroeger voornamelijk gebruikt werd voor bedstee-, stal- en kastdeuren. Tegenwoordig worden schuurdeuren, achterpoortdeuren en schotten voor afscheiding of beschoeiing nog wel opgeklampt geleverd.

Hoe komt een opgeklampte deur zoals op de foto in zo'n slechte staat? Misschien is er slecht hout gebruikt of is er sprake van een verkeerde detaillering. De deur lijkt over de grond te slepen, misschien is die uit elkaar gezakt, niet goed in elkaar genageld, niet goed onderhouden of door zijn leeftijd gewoon 'op'.

Laten we eens bekijken hoe een opgeklampte deur vroeger gemaakt werd.

De maat van de deur bepaalde men aan de hand van het kozijn en de sponningdiepten. Een kozijn van 90 cm breed in zijn dag (dat is de breedtemaat aan de binnenzijde van de opening) plus de sponningdiepten vroeg om een deur van 94 cm breed. Om kromtrekken en krimpen te voorkomen koos men vanaf 1880 planken of kraalschroten van maximaal 14 cm breed. Voor die tijd werden meestal bredere planken gebruikt. Vanaf 1880 kreeg de veerkant van de planken meestal ook een schaafje, een V of kraal.

Het hout was bij voorkeur zo recht mogelijk en vrij van losse noesten. Die leverden anders gaten in de deur op. Het hout had liever ook geen noesten langs de naden. Daar konden stukjes uitspringen en dat was geen fraai gezicht. De planken van 17 tot 22 mm dikte werden na een behandeling met grondverf in elkaar geschoven met veer en groef en op schragen gelegd met de klampzijde naar boven.

Een grote serrejoint of lijmknicht (een lange lijmtang) hield de planken in de breedte bij elkaar. Dan werd begonnen met het aanbrengen van de boven-

12 klamp. Die was gewoonlijk tussen de 13 en 15 cm breed en, net als alle klampen, minimaal 22 mm dik.

Op de plek waar de klamp werd vastgezet kwam eerst een laag grondverf. Ook de onderzijde van de klamp werd in de verf gezet. Daarna werden meestal één of twee spijkers per plank geslagen om het geheel op zijn plaats te houden. Deze spijkers waren 0,5 cm langer dan de dikte van de klamp en de plank samen. Vervolgens bracht men de onderklamp van 8 tot 22 cm breed, en de middenklamp van 5 tot 18 cm breed aan.

Bij een slot op de deur was de onderzijde van de middenklamp 85 tot 90 cm omdat het krukstel meestal op een hoogte tussen de 100 en 105 cm werd aangebracht.

Soms spreekt men over een deur met spiegelklampen. De staande klampen heten spiegel- of steekklampen. Ze zijn gemiddeld 3 cm breder dan de kantplank. Bij de deur op de foto zijn deze klampen smaller. Hieruit blijkt dat die later zijn aangebracht, tegelijk met de schoren omdat de deur doorzakte vanwege de grootte.

Daarna werden meer spijkers aangebracht, zo'n vijf stuks per plank per klamp. De kop werd met een drevel ingeslagen tot ongeveer 3 mm diep in de klamp. Dan draaide men de deur om en sloeg met de drevel, met de lengterichting van het hout mee, de spijkers om. Om inwateren te voorkomen werden ze met de punt naar onderen in het hout gedreven.

De deur werd dan 'pas gemaakt', afgehangen aan scharnieren of gehengen en voorzien van een slot met een kruk, grendel of klinkstel. De gehengen zette men met slotschroeven door de deur heen vast. De vierkante kop ging in het hout en de moer kwam aan de buitenzijde op het geheng. Eventuele gaten in de deur werden gedicht met lijnoliestopverf. Tot slot zette men de deur in twee lagen grondverf en schilderde hem af in een standaard groene kleur. De binnenzijde hield meestal gewoon de grondverfkleur en werd niet afgeschilderd.

Opgeklampte deuren hebben ventilatie rondom, vandaar dat ze bijna niet wegrotten. Dat gebeurt alleen aan de onderzijde waar water tegen de planken aanspat. Het ontbreken van een waterhol in de onderkant van de deur maakt dat de hele onderzijde van de deur vaak nat is. De wind blaast het (regen)water dat van de deur af loopt onder de deur door, waardoor het niet snel weg kan lopen. De deur blijft op deze manier nog lang nat.

Vroeger was rottend hout aan de onderzijde niet zo'n probleem: men nam de

deur uit en zaagde of hakte die per plank schuin oplopend af. Dat is op de foto goed te zien. De spijkers gingen eruit en het geheel werd dik in de grondverf gezet. Dan zette men er een nieuw passend stuk in, op dezelfde manier als bij het vervaardigen van de deur. Waren de planken los van de klampen gekomen, dan werd de gehele deur in de grote serrejoint of lijmknacht gezet en opnieuw doorgespijkerd.

Als ook het geheng doorgerot bleek te zijn, dan plaatste men daarop een ander geheng. Dat werd soms vastgelast op een plaat als de stijl daar ook verrot was (zie foto hiernaast). Was alles door het water aangetast, dan bood een onderplank langs de onderkant van de deur uitkomst; het geheng kon daarop rusten (foto blz. 14 boven).

Het is verbazingwekkend dat de meeste deuren, sommige van wel 120 tot 150 jaar oud, alleen maar aan de onderzijde verrot zijn. Helaas kunnen ze niet allemaal meer hersteld worden en is het noodzakelijk ze te vervangen. Regelmatig onderhoud en een juiste schilderwijze kan voorkomen dat er een stuk vakmanschap en historie verloren gaat. Van opgeklampte deuren moet vooral de onderzijde goed onderhouden worden. Haal daarvoor de deur uit de steensponning of het kozijn en leg de deur op schragen.

deur met spiegelklampen

geheng vastgelast op een plaat

onderplank waar het geheng op rust

Zet de onderkant goed in enkele lagen grondverf. Afschilderen is niet echt nodig. Gebruik verf van goede kwaliteit. Het verlengt de levensduur van de deur aanzienlijk en is dus de extra kosten waard. Bedenk: “wat waard is da’j doet is ook waard da’j ut goed doet” (wat waard is om te doen, is ook waard om goed te doen).

KIPPENHOKKEN

Vermoedelijk waren het de Romeinen die de kippen bij ons introduceerden. Zij hielden ze voor de eieren en het vlees. Soms hadden kippen ook een rol bij religieuze gebeurtenissen. Met hanen werden regelmatig gevechten gehouden zoals nu nog in Azië gebeurt.

Karel de Grote bepaalde dat op boerderijen kippen moesten worden gehouden. In de tweede helft van de 19e eeuw was dat op bijna alle boerderijen het geval. De kippen werden in de begintijd boven de hilde gehuisvest. Sierkippen waren in die tijd alleen op kastelen te vinden.

Het huis met het kippenhok

Bij de boerderij aan de Erveweg in Welsum, op huisnummer 4, staat nog een oud kippenhok. Mensen uit de buurt duiden dit huis vaak aan als ‘het huis met het kippenhok’. Het wijst erop dat dit kippenhok waarschijnlijk één van de laatste is in de omgeving.

Wie goed naar oude gebouwen kijkt, ziet vaak tal van 'verdachte' sporen. Bouwsporen verraden vroegere ingrepen, ze vertellen wat over de bouwgeschiedenis van het pand. Een bouwhistoricus is eigenlijk een soort detective; waar een ander niet opmerkt dat er iets niet is zoals het hoort, ziet hij sporen... In de achtergevel van de schuur van deze boerderij is nog een bouwspoor van rond 1860 te vinden. De opening is dichtgemetseld, maar nog wel goed zichtbaar. Ook is de ijzeren staaf nog aanwezig waarop de kippenladder bevestigd was. De opening werd aan de binnenzijde afgesloten. De hilde en de daksporen zijn vernieuwd. Daardoor is aan de binnenzijde geen bouwspoor meer te zien.

Het kippenhok

In het begin van de 20e eeuw werd het gebruikelijk houten kippenhokken te bouwen. Het houden van kippen was toen nog zeer lucratief en er kwamen hokken met ruimte voor wel 250 tot 500 kippen. Aan de hokken waren rennen van gaas gemaakt, waarin de kippen konden scharrelen. De rennen waren te klein om voldoende voer te bieden, dus werden de kippen bijgevoerd.

Een beroemd kippenras in die tijd was de 'Welsumer'. Die kon jaarlijks 250 eieren leggen. Door het hok te verlichten en zo het aantal uren daglicht te vergroten, steeg het aantal eieren per kip zelfs tot 300 per jaar.

In de 20e eeuw is diverse keren geprobeerd legbatterijen in te voeren. Dit lukte pas goed in het begin van de jaren '60; vanaf die tijd zijn op grote schaal legbatterijen gebouwd. Goedkope producten waren een noodzaak geworden. 'Verdiene' aan eieren lukte al lang niet meer. Er moest geld bij, dus verdwenen de kippen bij de boerderijen. Het oorspronkelijke kippenhok was ten dode opgeschreven omdat ze niet meer voor het gebouwde doel gebruikt kon worden. Soms diende het hok nog als opslagruimte of als garage voor de auto, die veel mensen in die tijd begonnen aan te schaffen.

Het bouwen van een kippenhok

Voor het bouwen van een kippenhok was een bouwvergunning vereist. Meestal werd die direct verleend omdat vrijwel iedereen hetzelfde model gebruikte.

Op de plek waar het hok moest komen te staan werd eerst grond uitgegraven voor de fundatie. In de sleuf kwam een laagje gele grond, klapzand genaamd. De metselaar metselde de fundering met daarin ankers, die ongeveer 8 cm boven de muur uitstaken. De fundatie werd met cement afgewerkt omdat het metselwerk als 'vuilwerk' werd uitgevoerd: niet schoon en alleen in het zicht afgevoegd. Soms kreeg het hok twee delen, één voor oude en één voor jonge hennen.

Zodra de metselaar klaar was, nam de timmerman de maat van de fundering waar de wanden op geplaatst moesten worden. Afhankelijk van de maat van het kippenhok maakte de timmerman de wanden ter plekke of in de eigen werkplaats om later op de fundering te zetten.

Schotten

De schotten van het hok werden gemaakt van regels waarop rabatdelen werden bevestigd. Rabatdelen zijn planken die aan de bovenzijde voorzien zijn van een hol in de zichtzijde. De naden van de rabatdelen kregen vooraf een behandeling met bruin carboleum.

De houten ligger zette men vooraf aan de onderzijde in de loodmenie omdat die met het metselwerk in aanraking kwam. De onderste houten ligger, de muurplaat genoemd, werd op z'n kant gelegd op een vlakke vloer. Met steeknagels bevestigde men daarop vervolgens de staande regels, met behulp van een drevel.

De schotten werden haaks gemaakt door toepassing van de drie-, vier- en vijfsteek zoals die op de ambachtsschool onderwezen werd. Lagen de regels vast, dan legde men de onderste plank over de muurplaat zodat de naad tussen het metselwerk en de wand was afgedekt.

Er zat een volgorde in het maken van de schotten: eerst de kopse schotten en daarna de langschotten. De raamzijde werd het laatst gemaakt want daar kwam een machine aan te pas die de dorpel maakte. Soms werden ook twee glasstroken aangebracht of kleine raampjes. De deur, vaak uitgevoerd als een opgeklampte deur, kwam over het algemeen aan de zijkant van het hok. Zodra de schotten op hun plek zaten, zette men een zijschot recht op de muur over de ankers.

Inrichting

De vloer van het hok werd afgewerkt met een laagje beton of tegels. De timmerman maakte vervolgens het leghok van hardboard op latten. Die voorzag hij aan de bovenzijde van een klep die open kon over de hele lengte van de plaat (244 cm). Vervolgens werden zitstokken aangebracht, met daaronder rekken van gaas waar de kippen over konden lopen en die de mest doorlieten.

De schilder leverde het glas voor de ramen die los in de sponningen geplaatst werden. De glasomlijstingen schilderde hij wit. De buitenzijde van het hok werd twee maal van een laag carboleum voorzien. Tot slot werd de zinken waterbak opgehangen, de lange zinken voerbakken op de grond geplaatst en de leghokken voorzien van zaagsel of krullen. Het hok was klaar om de kippen te huisvesten.

Nieuw leven voor het kippenhok

Veel hokken zijn helaas verdwenen. Gelukkig is die aan de Erveweg behouden gebleven.

Een deel van het houtwerk in dit hok bleek aangetast te zijn door de boktor: zowel de staanders als het liggende rabatwerk. Opvallend aan dit kippenhok was dat er geen windverbanden (een constructie die een vlak stabiel houdt) aanwezig waren. Hierdoor waren de wanden gezakt en was het kippenhok 'doorgeschrant'.

Het hok is zoveel mogelijk teruggebracht naar zijn oude vorm en er zijn extra windverbanden aangebracht. Er is voor gekozen langs de voorzijde staaldraden aan te brengen; het houtwerk zou teveel zichtbaar zijn door het glas.

De muuropeningen in de fundatie kunnen nog steeds dicht met de oorspronkelijke schuiven, die bewaard zijn gebleven. Bij de opknopbeurt is de ventilatiemogelijkheid aan de bovenzijde in de voorkant behouden, net als de grote deuren uit de jaren '60. Het dak is weer dicht gemaakt en het hele hok heeft een goede schilderbeurt gekregen.

Bessel Dalhuizen heeft de restauratie prachtig uitgevoerd. Aan de Erveweg 4 kan de naam 'het huis met het kippenhok' weer lange tijd gebruikt worden.

HOOIBERGEN

Hooibergen ontstonden halverwege de 19^e eeuw toen de landbouw redelijk verdiende aan de verbouw van graan. Ze dienden als opslagruimte waar het geogoste graan kon drogen voor het werd gedorst.

Bijzonder aan een hooiberg is de constructie van de kap. Die moet in hoogte kunnen bewegen: omhoog als het graan is geogost en weer omlaag als het graan gedorst is en de berg weer geslonken. De kap hangt aan een middenstijl, de roede. In die roede zitten gaten waar pennen in gestoken worden waarop de kap kan rusten.

Afhankelijk van de grootte werd de kap omhoog gebracht met de hand, met een bergwinde of met een zogenaamde dommekracht. Later gebruikte men er ook wel een katrol met een lier voor.

Hooibergen in varianten

Een veel voorkomend type hooiberg langs de IJssel was de éénroedige hooiberg. Later ontstonden ook vier- of meerroedige hooibergen. Een vierroedige hooiberg met een verhoogde vloer heet een steltenberg. Een aparte variant is de schuurberg, eigenlijk een vierroedige steltenberg die met een schuur is uitgebouwd.

Geen twee hooibergen zijn hetzelfde, want ze werden gemaakt van materiaal dat rond de boerderij of in de streek voorhanden was. Oorspronkelijk waren de roeden van eikenhout.

De kap werd gemaakt met behulp van kruishouten en kreeg een bedekking van stro, later van riet. Vanaf 1930 koos men vaker voor stalen of betonnen staanders en voor stalen golfplaten om de graanberg mee af te dekken.

Het bouwen van een hooiberg

Veel boerderijen hadden eikenbomen op of rond het erf. De boer zocht een geschikte boom uit, hakte die om, ontdeed de boom van takken en hakte de stam zoveel mogelijk vierkant met een dissel.

Vervolgens bracht hij er gaten in aan vanaf ongeveer 1,50 meter hoogte om de pennen in te steken. Die kwamen om de 30 cm te zitten, ofwel de oude voetmaathoogte. De 28 mm dikke gaten maakte hij niet horizontaal maar schuin aflopend. Dat voorkwam dat de pen er bij veel wind uit zou vallen.

De roede ging in een gat in de grond van zo'n meter diep. De ruimte in het gat werd aangestamd met gele grond. Dat ging in lagen van 10 cm zodat de roede goed vast kwam te zitten.

Later maakte men, afhankelijk van de omgeving, ook wel gemetselde poeren om de roede vast te zetten. Die staken tot 30 centimeter boven het maaiveld uit. Daarin kwam een ijzeren pin van ruim een meter boven de poer uit. Over de poer plaatste men vaak een vlakke plaat van eikenhout om de druk goed te kunnen verdelen. In de onderzijde van de roede boorde men dan vervolgens een gat waar de roede overheen geschoven werd.

Daarna kon het bouwwerk afgemaakt worden met de kap. Daarvoor bracht men eerst het kruisverband aan met daarop de sporen, meestal gemaakt van rondhout. De dakhelling was tussen de 30 en 45 graden. Over de sporen kwamen twijgen en daarover heen weer het afdekkingmateriaal. Een laag leem diende als vloer. Die leemlaag verhardde en was zo goed bestand tegen muizen en andere knaagdieren.

De haverbergen

Rond 1930 ontstonden de zogenaamde haverbergen. Kenmerkend voor haverbergen is dat ze altijd gemaakt zijn van minimaal twee, maar ook wel vier of vijf betonnen palen en voorzien van een houten dakconstructie. Daarop liggen stalen golfplaten als dakbedekking. Deze constructie was veel lichter, dus makkelijker in hoogte te verstellen. Een ander voordeel was dat de muizen niet langs het dak van de ene naar de andere zijde konden lopen.

24 In de IJsselvallei zijn nog verschillende hooibergen en haverbergen aanwezig. De Stichting IJsselhoeven hielp er enkele in stand te houden door middel van subsidie en het geven van adviezen. In Wijhe bij de familie Willemsen aan de Duisterendijk is een nieuw rieten dak op de vierroedige berg aangebracht. De hooiberg bij de boerderij van de familie Scheperman-Hissink, aan de Terwoldseweg 23 werd geheel gerestaureerd, net als de havenberg van de familie Cornet aan de Erveweg 4 in Welsum.

De stichting helpt de komende jaren graag meer mensen om hun historische hooi- en of haverberg te behouden.

Imitaties

Hier en daar worden weer (imitatie)hooibergen gebouwd bij gerestaureerde boerderijen om slechts dienst te doen als opslagruimte. Het zijn soms nieuwe steltenbergen, maar ook wel nieuwe éénroedige hooibergen. Het is kostbaar om die mooi uit te voeren. Sommige mensen verzinnen een sneller alternatief en maken een vierroedige hooiberg van oude telefoonpalen die vroeger langs de weg stonden. De vier palen voorzien ze van een rietbedekking, dakpannen en een eigentijdse kapconstructie: een dwarsklamp aan de paal. Van afstand, bijvoorbeeld rijdend over de dijk, zou het dan zowaar een 'fraaie, echte hooiberg' lijken.

isbn 978-90-78335-17-7

